

Vereer het goede dat niet perfect is

EILDERT MULDER – 13/12/13, 00:00

Gaat het eerbetoon aan Mandela niet een beetje ver? Waar komt onze behoefte aan heiligenverering vandaan? En is een heilige een volmaakt mens of heeft dat er niets mee te maken?

Mandela verdient respect, hij is een indrukwekkend symbool, maar hij heeft ook veel dingen niet voor elkaar gekregen. Soweto heeft nog geen goede infrastructuur, zoals elektriciteit en fatsoenlijke waterleidingen. De zwarten hebben het niet echt beter gekregen. Hij was belangrijk voor de vrijheidsstrijd. Maar hij had niet de eigenschappen om een democratische infrastructuur op te bouwen en de corruptie te bestrijden.

De vraag is waarom we mensen heilig verklaren, waarom we blijkbaar heiligen nodig hebben. Volgens de Joodse opvatting in de Talmoed zal God geen nieuwe profeten meer sturen. De nadruk ligt daarom op wetten, discussies over wetten, hoe je ze verwezenlijkt en verkeerd gedrag bestraft. Mandela had zeker de aura-achtige uitstraling van een profeet, iets wat ons extatisch en zelfs verheven maakt en ons geloof bevestigt dat het goede zal zegevieren. Zo iemand kan veel goeds betekenen, maar er gebeurden ook dingen waarbij ik vraagtekens plaats.

In Zuid-Afrika zijn geen strafvervolgingen geweest. In plaats daarvan kwam er een waarheidscommissie, waar daders en slachtoffers elkaar ontmoetten. Dat is een onduidelijke manier om met het verleden om te gaan. Het onderscheid verdwijnt, er ontstaat een schemerige sfeer en de bedwelmende geur van wierook.

Het instrumentarium om recht te doen dreig je zo kwijt te raken. Heiligen zijn geen rechters. Ze proberen te verenigen. Maar echte verzoening is alleen mogelijk als er recht is gedaan, als er iets is gebeurd.

Die sfeer van heiligheid was voelbaar bij de begrafenis. De Duitse president Joachim Gauck bijvoorbeeld zag er verheven uit. Ik heb niets tegen Mandela, maar er dreigen criteria te vervagen. Beulen lopen in Zuid-Afrika vrij rond. Dat is typerend voor de politiek van de 'heilige man', het hoort bij de sfeer van aura.

Waarom heb je hier die verering voor Mandela? Het lijkt op de eerbied in Europa destijds voor Michael Gorbatsjov, de laatste leider van de Sovjet-Unie. Veel Russen waren minder positief.

Misschien horen we ook nu niet alle verhalen uit Zuid-Afrika. Er blijven in de sfeer van de begrafenis veel dingen ongezegd. Er is nu geen kritische stemming. De verering van Mandela maakt de context onzichtbaar waarin de strijd tegen de apartheid zich heeft afgespeeld. Hij was niet de enige bevrijder. Andere belangrijke leiders verdwijnen naar de achtergrond. Dat gebeurt trouwens ook met Frederik Willem de Klerk, de laatste blanke president, die de moed had om Mandela vrij te laten. Als er nu geen kritische

geschiedschrijving komt dan verstikt de echte kennis in hagiografieën.

Door die concentratie op één persoon raken allerlei slechte dingen uit het zicht, zoals de verschrikkelijke strijd tussen Inkatha en ANC en de halsband-moorden. Het ANC leeft nog steeds op de anti-apartheid-mythe. Het heeft zich niet omgevormd tot een echte politieke partij met een visie op de ontwikkeling van het land.

De heiligenverering is misschien wel een soort vlucht voor de echte problemen. Het is wel een beetje vergelijkbaar met Nederland na de Tweede Wereldoorlog. In de eerste tijd gingen de verhalen vooral over 'goede' Nederlanders, die in het verzet zaten. Veel van de echte, minder rooskleurige verhalen hoorde je pas veel later. Misschien zie je nu in Zuid-Afrika iets soortgelijks."

Elisa Klapheck is rabbijn in Frankfurt

Smalbrugge

Traditioneel betekent heilig iets wat apart gezet wordt van het leven. In de legendes leidt de heilige doorgaans eerst een gewoon, zondig leven. Daarna wordt hij volmaakt, heilig. Het is een schema van zwart en wit. Zelf zullen we dat wit nooit bereiken, we blijven altijd in de grijze zone.

Beter is een andere benadering: de heilige niet te zien als een perfect persoon maar als degene die het goede zichtbaar maakt, midden in het leven, niet apart daarvan. Zodat je gaat geloven dat het goede altijd kan overwinnen.

Er bestaat nog steeds behoefte aan deze tweede soort heiligen-verhalen. Dat is goed. Toch zullen anderen gretig blijven zoeken naar zwakheden bij de heilig verklaarde personen. En dan vind je altijd wel iets. Martin Luther King had te veel affaires met vrouwen, de familie Mandela ruziet over de erfenis en moeder Theresa twijfelde aan haar geloof. Zie je wel, het zijn toch gewone mensjes, luidt de conclusie. Er zijn dus twee krachten aan het werk: de ene maakt grote mensen tot iconen, en de andere ontmythologiseert ze weer.

Mijn idee over heiligheid staat los van volmaaktheid. Met het streven naar volmaaktheid veroorzaak je veel ellende. Je krijgt dan de neiging fouten weg te moffelen. Je ziet dat met het priester-ideaal, dat is ook onhaalbaar en we weten hoeveel fout gedrag in doofpotten is verdwenen.

Een echte heilige is geen heilig boontje, kan alle denkbare menselijke fouten hebben. Wel is het iemand die op een belangrijk 'kruispunt' een moedige beslissing durft te nemen. Ik heb het dan niet over privébelangen maar over essentiële kwesties die de samenleving raken.

Een voorbeeld is de theoloog Dietrich Bonhoeffer, die kort voor de Tweede Wereldoorlog naar Duitsland terugkeerde. Hij had veilig in de VS kunnen blijven maar wilde juist in Duitsland zijn strijd voeren tegen het nazisme. Dat was zo'n beslissing op een 'kruispunt' in de geschiedenis.

Mandela stond op zo'n kruispunt toen hij uit de gevangenis kwam. Hij had ook voor wraak en burgeroorlog kunnen kiezen. Dat deed hij niet, ten bate van de gemeenschap. Dat is zijn verdienste en dat maakt hem tot een heilige. Ook al was hij misschien niet de best denkbare president van Zuid-Afrika.

Mensen verlangen naar iconen in plaats van echte heiligen. Ze houden van onvrijheid, zijn bang voor vrijheid en hebben behoefte aan een kompas. Die iconen geven hun dat. Denk

aan het verhaal van de groot-inquisiteur in 'De gebroeders Karamazov' van Dostojevski. Hij ontdekt dat Jezus op aarde is teruggekeerd, laat hem onmiddellijk arresteren, vertelt hem dat hij hem zal laten verbranden en zegt wat zijn grootste fout is geweest: 'Je hebt aan de mensen vrijheid gegeven en dat is het laatste wat ze willen'. Het goede voorbeeld van die iconen kan mensen helpen zolang ze zich op bekend terrein bevinden, maar niet in onbekende situaties.

De echte heiligen nemen juist dan de juiste beslissingen. Erop oefenen kun je moeilijk. In de eerste plaats omdat het unieke situaties zijn. Verder is er iets transcendent aan de hand. De persoon laat zich door iets hogers leiden. Religieus hoeft die 'leiding' niet perse te zijn. Bij Bonhoeffer wel, bij hem was het zijn geloof. Maar dat transcendent kan ook uit de gemeenschap komen, en dat was misschien bij Mandela het geval."

Matthias Smalbrugge is predikant in Aerdenhout en hoogleraar kerk en cultuur aan de Vrije Universiteit in Amsterdam

theologisch elftal

Smalbrugge De Korte - Jansen - Kalsky Leegte - Van Vlastuin - Klapheck Tollefsen - Van der Graaf Borgman - Nissen